

1825 Utvandringen til Amerika spesielt

I år er det 200 år siden utvandringen til Amerika startet med skipet «Restauration». I *Stjørdalens krønike*, bind 11, har jeg et lengere kapittel om utvandringen generelt. Kapitlet forefinnes også på min web: www.historiefortelleren.no, under «Amerika og utvandring» med tittelen *1860 Utvandringen til Amerika generelt*. Disse linjer her, er kun for å vinklet «utvandringen» litt annerledes.

Mange regner på et vis 1825 til 1930 som perioden hva gjelder utvandringen til Amerika. Og ingen kan med sikkerhet si hvor mange som utvandret og hvor mange som kom tilbake, men jeg har alltid holdt meg til 858 000 som dro - og hvorav ca. 200 000 av en eller annen grunn returnerte til Norge igjen. Blant disse var forfatterne Knut Hamsun og Sigbjørn Obstfelder. Sistnevnte var vel psykisk syk da han vendte tilbake fra Amerika, og ble lagd inn på et asyl i Kristiania for en periode. Obstfelder døde av tuberkulose sommeren 1900 og ble gravlagt 1. august 1900. Samme dagen ble hans eneste barn, Lili, fødd.

Det finnes ikke en samtidsillustrasjon av sluppen Restauration, men maleriet her av amerikaneren Robert Moak, er fra 1975 i forbindelse med 150-årsjubileet. Ref. boken «Folk i Ryfylke» i 2016

Det var liten utvandring de første årene. Først etter borgerkrigen (1861-1865) tok utvandringen virkelig til. Og med toppår da dampbåtene erstattet seilskipene, som i sin tur frigjorde dekkene på seilbåtene vestover til Quebec da redere dro «tomme» dit for å hente tømmer til Europa. Tilbud på billige billetter vestover gjorde det plutselig mulig for det brede laget av folket å dra til Amerika. At Redwing ble «a gate to settlement» har også sin forklaring i det faktum at destinasjonen for seilskipene var Quebec, og så videre på «The great lakes» sørover, samt Mississippi nordvestover. Både før og etter 1825, sågar i utvandrerperioden til Amerika, foregikk det spredte utvandring fra Norge til Nederland, Afrika, Australia, Sør-Amerika og enkelte øygrupper. De fleste av disse «utvandringene» var mest å regne for «ekspedisjoner», hvorpå enkelt aldri kom fram til destinasjonen eller skiftet mål og mening underveis. Rykter om gull og rikdom trigget også enkelte eventyrere.

Hollywood

For de fleste mennesker i Norge, har vi blitt indoktrinerte med «det korrekte» synet gjennom filmer fra Hollywood og bøker om utvandringen. I generasjoner har unger lekt cowboy & indianer» og filmer har fremstilt vakre mennesker i mest en overromantisk side av virkeligheten, hvor en vakker og ren ung kvinne sitter på kuskplassen, mens cowboyen rir ved sidene av - like ren og fin, og vogntoget beveger seg inn i solnedgangen. I cowboyfilmene var det alltid cowboyen og kavaleriet som «vant», og indianerne som «tapte». Vi som vokste opp med westernfilmene på femti- og sekstitallet, ser for oss Audie Murphy (1925-1971) som kaptein i kavaleriet, som sloss mot indianerne mens hornblåseren hørtes over hele prærien, og etterpå sto Audi Murphy der med mørk jakke, lyseblå uniformbukse med gul stripe i, og

Audie Murphy (1925-1971)

både uniformen, ansiktet og håret var like pent og stilig. Senere kom noen særegne indianerfilmer, som fremstilte de innfødte som høye, maskuline og meget rene og vakre. Men slik var det heller ikke, en skjulte alkoholens påvirkning. Audie Murphy var Amerikas høyeste dekorerte soldat i den amerikanske hæren under andre verdenskrig. Allerede som 17-åring tok han sin første tanks. Etter krigen ble han en kjent skuespiller som spilte i en rekke westernfilmer. Han spilte også seg selv i filmen: «To Hell and back» i 1955. Han fikk et tøft liv, hvorpå posttraumatiske opplevelser førte ham inn i alkoholens og pillenes verden. Han omkom med et lite privatfly som fløy seg inn i et fjell i Virginia. Audie Murphy sin grav på Arlington er den nest mest besøkte - etter graven til president JFK.

Litteratur og Amerikabrev

Hva gjelder «overromantisering» ble det kanskje ikke særlig bedre med Vilhelm Moberg (1898-1973). Han skrev fire bind, hvorav «Utvandrarna» og «Nybyggarna» også ble til filmer med internasjonal suksess. Moberg ble en slags referanse. Men i dag vet vi bedre. Innvandringen til Amerika fra Skandinavia, var nok mer et slit og sjansespill enn «romantisering». Siden Moberg sin tid, har det kommet et utall med bøker, spesielt de siste årene, hvorpå kilder ble tilgjengelig på en helt ny måte gjennom internett, og gjennom slektsforskning/kontakt mellom familiemedlemmer på begge sider av Atlanteren. Økonomisk velstand gjorde det mulig å besøke hverandre, utveksle amerikabrev og tilgang til mer enn kun personalia, jfr. familiebibler, nekrologer og slektstre - og det dukket opp en rekke familiesagaer/vitnesbyrd nedskrevet av første generasjonen som kom til Amerika.

Selve utvandringen

Utvandringen til Amerika foregikk over en periode på 100 år. Det i seg selv tilsier at det var stor forskjell på hvordan det var å utvandre omkring 1850 og femti år senere i 1900, kun for å ta et tidsperspektiv. Avgangssted fra Norge variert tilsvarende, ettersom en gikk fra seil til damp, og fra mellomliggende destinasjoner til direkte. Quebec ble transitthavn for norske immigranter på vei til Midtvesten. Mellom 1854 og 1865 reiste 90 % av alle norske emigranter over Quebec. Borgerkrigen i Amerika 1861-1865 påvirket selvsagt immigrasjon til Amerika, og dårlige tider i Amerika i påvirket også til en nedgang i utvandringen fra Norge, eksempelvis i 1893. Sett fra et norsk synspunkt foregikk på et vis utvandringen til Amerika i

tre bølger: 1866-1870, 1877-1893 og 1903-1910. Toppåret var 1882, det året utvandret 28 000 nordmenn til Amerika.

Fra 1851 til 1865 gikk som nevnt ferden videre fra Quebec langs St. Lawrence-elva og de store innsjøene, helt ned til Chicago og senere vestover bort til og oppover Mississippi til Red Wing. Men før det hadde de tatt seg over Nordsjøen til Hull, derfra med tog til Liverpool - som var den store havnebyen for Europa for kryssing av Atlanterhavet.

Hva gjelder reisemuligheter varierte det med valg av seil vs damp, og aggressive agenter. Årsaken til at Quebec ble sentral skyldes at redere drev stort i frakt av tømmer fra Quebec til Europa, med «tomme» skip i retur. Etter hvert skjønnte de samme redere at det var et stort marked vedrørende folk fra Skandinavia som ønsket å komme seg til Liverpool og Amerikabåtene. Wilson Line fra Hull var meget aggressiv, og utviklet snart rene pakketurer helt fram. Om sjokket for sindige trøndere var stort når de kom til Hull, ble det ikke mindre ved ankomst Liverpool. Her møttes nemlig hele Europa. Det ble et enormt kultursjokk, utpreget rasebasert hvor «identitet og hvithet» ble markant. Dette ble ikke mindre ut ifra at den angloamerikanske elite i Amerika foretrakk folk fra England og Skandinavia. Faktisk, og pussig nok, ble dette ikke bedre for de båtene som svippet innom Queenstown (Cobh) i Irland. Tross deres «hvithet», ble ikke irene særlig populære. Om lag 6 millioner irer emigrerte fra Irland i perioden 1850-1950, og ble den desidert største gruppen av innvandrere fra Europa – nordmenn ble nummer to med ca. 1 million. Historiker Terje Mikael Joranger har i et foredrag understreket at norske og irske migranter representerte to helt ulike plasseringer i et rasebasert hierarki. Faktisk er dette både meget interessant og riktig. Dette med «identitet og hvithet» har ligget der hele tiden. Likeså at norske og nordiske immigranter fant sin plass i det øvre sjiktet i det rasebaserte hierarkiet, men at irene var en av flere uønskede grupperinger, sammen med blant annet folk fra Balkan (slaviske), overrasker nok mange. En stund ble folk fra Balkan nektet adgang til USA.

Uten at det tallmessig betyr noe, er det også interessant å se at flere nordmenn ble registrert som svensker, ut ifra det faktum at vi i vår union med Sverige frem til 1905 - så ble Skandinavia ansett hos enkelte agenter for ett land, nemlig Sverige. I forhold til svenskene dominerte norske immigranter i Midtvesten. Det synliggjør at Norge vel hadde ni synoder (kirkeretning), mens Sverige kun en. Skjønt det kan også tolkes motsatt vei, at svenskene var mer samstemte og forlikte internt enn nordmenn. Det er også interessant å se at rundt 100 000 svensker innvandret til Norge i annen halvdel av 1800-tallet.

Homestead Act førte til at folk kunne slå seg ned med egen jord. Ref. Bettman Archive / Getty Image 515213200

Amerikabrevene påvirket de her hjemme meget sterkt. Og de første handlet selvsagt om reisen over. Og her var nok sannhetsgehalten proporsjonal med erfaringene. Og det avgjørende var nok også om brevet var skrevet av en ungkar, av en mann eller av ei mor med mange barn. Behovene ulike, strevet og livet ulikt på mange måter. Brevene var temmelig direkte, og ga ettertiden gode dokumentasjoner om hvordan det var å utvandre. Og brevene skiftet raskt karakter etter at de slo røtter. Da var det nok kvinnene som overtok mye av brevskrivningen, skjønt skrive og leseferdigheten var nok generelt temmelig svake hos de fleste som reiste over, de var for det meste å regne som funksjonelle analfabeter, underforstått: de kunne lese og skrive litt, men ikke særlig å nyttiggjøre seg det.

Det som går frem av enkelte brev er selvsagt mest det negative. Hvor trangt det var om bord, gnisninger med andre «folkeslag» og at forventningene ikke alltid ble oppfylt. Jøder, russere og sigøynere på de store Amerikabåtene ble nok til en viss grad nedgraderte. Det heter seg at engelskmennene fikk gå først om bord, så skandinaviere og til slutt slaviske folkeslag. Faktisk gikk det ganske mange tiår før folk fra Balkan i det hele tatt fikk innvandre til Amerika.

Jernbanestasjonen Paragon Stasjon i Hull og Lime Street Stasjon i Liverpool ble bindeledd og tiltrakk seg alle former for parasitter og kjeltringer. Naive og troskyldige nordmenn kunne bli et lett bytte. I 1881 fikk Paragon eget venterom for kvinner. Det kunne bli mye dødtid. Ikke var det bare kamp om overnattingsmuligheter, men logistikken var ofte fullstendig mangelfull på mange måter. Amerikabåtene var ofte forsinket med mange dager, plassene overbooket, og bagasjen ble borte. Ungkarene klarte seg, men det må ha vært tøft for ei mor med barn, for ikke å snakke om en familie som mistet sin far....hvem ville bli belemret med et kvinnfolk

med fullt av unger. I 1862 døde visstnok 129 under overfarten. Ifølge folketellinga i 1881 bodde det 1 171 innbyggere med skandinavisk fødested i Liverpool

I 1861 var det 1 000 kjente bordeller i Liverpool med 3 000 prostituerte. Markedet var stort. Husk også det store antallet sjømenn som hver dag ankom Liverpool. I 1870 forsøkte myndigheter å forby bordellene ved jernbanestasjonen og kaiene. Men det var forgjeves. I 1883 ble på et vis den første sjømannskirken etablert i Liverpool under navnet The New Scandinavian Church under ledelse av en svensk prest, men med salmebøker på norsk. Det var tre gudstjenester på en uke.

Når de kom over var selvsagt den beste livsforsikringen på mange vis det å få seg egen jord. Ref. Homestead Act av 1862. I 1868 tilsa Grunnloven gjennom 14. Amendment at barn født i USA automatisk fikk amerikanske statsborgerskap. Og i 1870 ga 15. Amendment stemmerett til alle uansett etnisitet og hudfarge. MEN slik ble det vel mest i teorien.

I 1880 etablerte den danske Thingvallalinjen den første direkte passasjerruten fra Skandinavia til Nord-Amerika. I 1892 overtok Ellis Island fra Castle Garden som immigrant-mottak i New York. I 1913 begynte Den Norske Amerikalinjen å seile direkte fra Norge. Og Iowa gjennom Babel Proclamation forbød i 1918 andre språk brukt offentlig enn engelsk. Til ettertanke kan det opplyses at i vår egen tid, mellom 1946 og 1980, emigrerte ca. 50 000 nordmenn til USA og 10 000 til Canada.

Valg av bosted.

Nordmennene som emigrerte til Amerika fikk ulike skjebner selvsagt, ut ifra de nasjonale forutsetninger i USA. Det var stor forskjell på å komme til Amerika før eller etter borgerkrigen. Svært mange kom til sine egne gjennom Amerikabrevene og «pre-paid»-

En nybyggerfamilie vest av Callaway, Nebraska. Ref. Solomon Butcher/Nebraska State Historical Society RG2608.PH1675

systemet. Det oppsto områder, som mest en kopi hjemmefra av folk fra fylkene her i Norge, slektninger, samme dialekt og tradisjoner. Nordmennene ble etter hvert på et vis tvunget vestover. Østkysten og det østlige Amerika var for lengst opptatt av franskmenn og engelskmenn. Etter hvert som *the western frontier* beveget seg vestover, ble territorium

omgjort til Stater, som i sin tur gjorde en etablering enklere, blant annet gjennom beskyttelse og lovverk. Folk fikk sitt «claim». Det var ikke bare rykte som fortalte om «rikere» jord og muligheter lengere der fremme. Grunnet fremdriften av de to jernbanene: Central Pacific Railroad og Union Pacific Railroad, oppsto det levedyktige og bærekraftige småbyer, kall de gjerne stasjonsbyer - på linje med hva som skjedde i Norge. Det kunne oppstå tettsteder kun på grunn av rykte om at jernbanen ville bli lagt akkurat der. Når det så ikke skjedde, forsvant ofte disse tettstedene like fort som de ble skapt, og lå tilbake som «spøkelseshus». Andre tettsteder overlevde, ble byer. Utviklingen av tettsteder ga mulighet til å leve av annet enn kun jorden. Disse ble «byfolk». Enkelte hadde alltid en drøm om egen farm, og pendlet til og fra byene - mens de bygde opp sin egen farm langt der ut på prærien. Avstandene var store, flere dagsetapper hver vei. Eiendommen utviklet seg, og enkelte gikk fra «farm (melkeproduksjon) til «ranch» (kjøttproduksjon). Det oppsto konflikter mellom kveg og sau. Mellom den lille

En liten norsk familie ved et torvhus på prærien i Nord-Dakota 1898. Vi ser John og Marget Bakken med barna Tilda og Eddie. Foto: A. Milton

bonden og den mektige rancheieren, sistnevnte med enorme arealer. Alt dette ga grunnlag for Hollywoods indoktrinering av historien om *den ville vesten*, både i forhold til de innfødte (indianerne), men også mellom «settlers».

Præriebrann.

Prærien var en annet type landskap, ett annet element. Selv med erfaring hjemmefra som fangstmann og jeger, var prærien et totalt ukjent landskap med sine utfordringer, for ikke å si farer. Og selv om prærien i litteraturen har fremstått som ganske så flat, så var den bølgende nok til å gi daler og åser, og enkelte steder i Midtvesten ikke så ulik terrenget hjemme i Norge. Et viktig poeng, er at prærien var temmelig naken. De mindre skoger/treklynger som finnes i dag, er plantet senere av de første som slo seg ned - som beskyttelse og vern mot vind og uvær. Prærien var rik på godt jordsmonn, men innbød også til den største fare - det de fryktet mest, nemlig præriebrann. Rett nok fikk de laget sine grøfter, men der dette ikke ble gjort eller lå på etterskudd, var familien helt avhengig av at mannfolket var hjemme. De bruk hvor mannfolket pendlet, eller var borte på annet vis - og lynet og vindretningen utløste en aggressiv præriebrann, hadde kvinnfolket lite å stille opp med. Å grave tilstrekkelige grøfter for å stanse en præriebrann, krevde enorm muskelkraft. Vi kjenner til familier som mistet livet og alt de eide grunnet manglende sikring og fravær av mannfolk, det være seg stasjonære farmer og ved leirslagning under reise med vogntog. Mens mannfolket var ute på jakt kom præriebrannen og utslettet alt og alle.

Migrant & immigrant.

Ordet "migrant" er en person som flytter fra sted til sted, men som ennå ikke har nådd en endelig destinasjon. Ofte ble det snakk om en etappe-utvandring. Så har vi en «immigrant» (innvandrер) en person som forlater ett bosted for et annet med mål om å bo der permanent. Men av og til går disse begrepene litt i surr for noen og enhver. Spesielt når det blandes i hop med «etappe-utvandring», som for mange ikke var en etappe-utvandring», men en impulsiv og/eller opportunistisk flytting - i det et rykte om muligheter lengere vest føk forbi. Mange var også avhengig av å følge et vogntog, spesielt større familier og ensomme kvinner/enker. I min familie dro vår mann, han jeg er oppkalt etter, plutselig fra Wisconsin, hvor han hadde sin farm - og til «de store trær» i nærheten av Seattle i staten Washington på vestkysten.

Push & Pull.

Når det er snakk om utvandringen til Amerika, trekkes det fram ulike faktorer/årsaker, som deles opp i Push & Pull (skyve og dra). Push-faktorer er det som «dytter/skyver» folk vekk fra der de bor. Her nevnes økonomisk lavkonjunkturer og økonomiske trengselstider, kombinert med at Norge økte sin befolkning betydelig. Pull-faktorer er det som trekker deg dit du reiser, som de mulighetene du vet finnes et annet sted enn der du befinner deg. Eksempelvis Homestead Act fra 1862 - som tilsa at enhver voksen som aldri hadde båret våpen mot amerikanske myndigheter kunne kreve 160 acres (dekar) regulert statlig land.(160 acres = quarter of a square mile).

Offentlige ansatte.

En push-faktor som er lite omtalt er selvsagt de som ble mest «utvist» fra Norge, ikke mange, men desto mer tragiske. Vi kjenner til familier som følte seg lite velkomne innen visse lokale områder, ofte avsidesliggende steder i utmarka. Kanskje hadde de selv tatt seg litt til rette. Kanskje oppsto det konflikt med neste generasjon? Men selv for bemidlede og selveiere kunne det oppstå gnissinger med den nye «adelen», de offentlige ansatte. De har kommet og gått gjennom alle tider, ut ifra den til enhver tid politiske strukturen og maktfordelingen. Mange følte at de som ikke eide noe, ikke hadde bidratt til noe, ikke hadde ansvar - begynte å bestemme og dominere mer enn å legge til rette. Det offentlige byråkratiet ble komplisert å forhold seg til både for herre & tjener. Når til og med en odelsgutt valgte Amerika fremfor en god og drivverdig gård, ga det et hint om at maktforholdene i landet provoserte.

Amerikabrevene fyrte selvsagt oppunder det. Friheten lokket. Kanskje var ikke alle flinke nok til å lese mellom linjene. Erttertiden har vel vist at mange forlot et Norge som kanskje var bedre enn det de kom til. Førstegenerasjon utvandrere kom nok til et slit, en usikkerhet og var

Den offentlige ansatte og bonden (Tegning: Ronja Bjerkan, Stjørdal)

mest avhengig av «etappe-utvandring», som ikke alltid kom frem i brevene. Hvem vil vel innrømme sitt «nederlag»?

Etter hvert som folk strømmet vestover, ble det behov for overnattingsmuligheter. Boligen til Christian Akre i Stevens County i Montana cirka 1880. På skiltet over inngangen står det «Hotel Knap Næring». «Knap Næring» viser til at her kunne en ikke vente særlig servering/mat. Foto: hentet fra boken "Drømmen om Amerika" av Sverre Mørkhagen.

Hygiene.

Innledningsvis her i kapitlet har jeg tatt meg den friheten å påpeke at enkelte miljøer har muligens fremstilt de som slo seg ned ute på prærien, som i overkant vel «romantiske». Men det er litt merkelig at ingen omtaler mer i detaljer hvordan det var å bo i en jordhytte (sod house) i mange år. Selv etter at de fikk opp noen skur av plank, måtte det ha vært kummerlig på alle vis - og ungene kom så lenge «*kjerringa var fruktbar*». Rett nok visste de ikke om noe annet, som ofte er et godt svar på vår undring. Men dog? Hvordan var det med det hygieniske? Hvor ofte fikk de vasket seg? Det var ikke sommer og varme året rundt. Det var verken engangsbleier eller bind. Hvor ofte skiftet de undertøy - dersom de i det hele tatt hadde undertøy? Vi kjenner tømmerhoggere som tørket klær over gruer/ovn - og sov i det samme rommet, et rom hvor alt de gjorde og ikke gjorde ble utført. Slik var det nok også i et «sod house». I dag får du mest panikk dersom du ikke får deg en dusj hver dag. Alt dette til ettertanke.

Hvor hvit i tøyet klarte de å være?

